

מחילה בפחות וביטול ביותר

מחילה בפחות מששית

א. ט"ז חושן משפט סימן רכז: ונ"ל דכשאנו ברי פחות משתות, וירצה להחזיר לו, לא יקבל ממנו דשמה הוי מחילה. ונ"ל דאם גם המחזיר ירא שמים, יתן לו דרך מתנה:

ב. רמב"ם הלכות גניבה פרק ז הלכה ה

...ואם לא חסרה אלא פחות משתות יקיים לשאת ולתת בה אבל לא למשקל, שכל פחות משתות **מוחלין בו רוב האדם** במשא ובמתן.

ג. רמב"ם הלכות מכירה פרק יב:ג

היתה ההונאה פחות מזה בכל שהוא, כגון שמכר שוה ששים דינר בחמשים ופרוטה אינו חייב להחזיר כלום, שכל פחות משתות **דרך הכל למחול בו**.

ד. סמ"ע סימן רכז ס"ק יד

נראה דאין הלוקח יכול לומר אף שהוא עדיין מוחזק בדמי הקנייה "אני לא אמחול בפחות משתות שהונאתי", אלא **שבטלה דעתו אצל רובא דעלמא שרגילין למחלו**, ומוציאין מידו ליתנהו להמוכר:

ה. מחנה אפרים הלכות מכירה - דיני אונאה סימן יג

והנה ראיתי להרמב"ם ז"ל בהלכות גניבה פרק ז' שכתב ד"סלע שנפחתה פחות משתות מותר לקיימה שכל פחות משתות **רוב בני אדם מוחלים בו במשא ומתן** ע"כ. ולפי דבריו נראה דהא דפחות משתות הוי מחילה היינו טעמא משום דסתם בני אדם מוחלין בו, ואף על גב דאיכא מיעוט בני אדם דקפדי אפילו אפחות משתות **לא חיישינן למיעוטא**. ולפי זה יראה דאם עדין לא נתן את הדמים שיכול לומר **הלוקח אני לא מחלתי על זה**, דאני מאותו המיעוט דקפדי כיון דהוי מוחזק בדמים...

איברא דכל זה היה נראה לפי טעמו של הרמב"ם ז"ל, אבל הרא"ש ז"ל כתב בפסקיו דטעמא דעד שתות הוי מחילה לפי שאין הלוקח והמוכר יכולים לכונן המקח בצמצום ודרך **העולם למחול עד שתות**, ולפי דבריו איכא למימר דאע"פ שעדין לא נתן את הדמים לא מצי למיטען אני לא מחלתי... כיון דדרך העולם למחול בזה כל הטוען כנגדו הוי טוען הפך תמורת המנהג...

ו. שו"ת אמרי בינה סימן ד

...ואעתיק את אשר השבתי לכבוד ש"ב וגיסי ידידי הרב הגאון הגדול המפורסם המובהק מו"ה צבי הירש אויערבאך נ"י האב"ד בק"ק קאנין יע"א. ההוא יצא לדון למ"ש הרא"ש פ' איזהו נשך (סי' ח') בריבית דבי ר' חייא בדבר שעבר על דברי חכמים ועשה שלא כהוגן אין ב"ד נזקקין לגבות לו חובו, דן מזה ש"ב הרב הנ"ל באם נתאנה הלוקח במקחו דהדין הוא בפחות משתות דקנה ואינו מחזיר אונאה אם הלוקח לא נתן עדיין המעות רק משך המקח אין הב"ד נזקקין להוציא ממנו שעור אונאה, כיון דהמוכר עשה שלא כהוגן ועבר על לאו כמבואר במהרש"א ב"מ פ' ה' ה' א"כ כ"ש מדברי הרא"ש הנז' דכאן בגוף המקח עבר על לאו דלא תונו ודאי אין ב"ד נזקקין. אלו דבריו: ...וכבר בארתי בעזה"י בס' דברי חיים דיני אונאה (סי' ו') דאף באונאת שתות חייב הלוקח במשיכת החפץ, רק המוכר אינו רשאי לקבל כיון שאין בני אדם מוחלין ע"ז עי"ש בעז"ה דברים נכונים, אבל פחות משתות המוכר רשאי לקבל חיובו של הלוקח כיון דכבר מחל לו הלוקח, ואף טרם שנתן לו הלוקח המעות, מ"מ כיון שכבר נתחייב לתת הוי כמו שקבל המוכר תמורת המקח החיוב שנתחייב לו, ועל המוכר לנתק הלאו ולהחזיר, רק כיון שפחות משתות מוחל הלוקח ומתרצה הוי המחילה כאילו קבל דמי אונאה בהחזרה...

ביטול ביותר מששית

ז. בבא בתרא פג:-:דפ.

אמר רב חסדא: מכר לו שוה חמש בשש והוקר ועמד על שמנה, מי נתאנה? לוקח, לוקח יכול לחזור בו ולא מוכר, משום דא"ל "אילו לא אוניתן לא הוה מצית הדרת בך, השתא דאוניתן מצית הדרת בך?"

ח. שיטה מקובצת מסכת בבא מציעא דף נ עמוד ב

כתב הרמ"ך וזה לשונו: מי שנתאנה בשתות הוא דחוזר ותובע אונאתו, ולא המאנה, אף על גב דאייקר זבינא בתר הכי. מיהו לא מצי הדר ביה חד מינייהו היכא דקא בעי אידיך לשלומי ליה אוניתיה...

ט. רבינו יונה, בבית יוסף חושן משפט סימן רכז

וסתמא [דבבא בתרא פד.] לאו בתובע אונאתו מיירי, שהרי אין יכול לתבוע אונאתו ביותר משתות, אלא או יבטל המקח או יתרצה בו...

י. רמב"ם הלכות מכירה פרק יב:ד

היתה ההונייה יתירה על השתות בכל שהוא, כגון שמכר שוה ששים בחמשים פחות פרוטה בטל מקח, והמתאנה יכול להחזיר החפץ ולא יקנה כלל, אבל המתאנה אותו אינו יכול לחזור אם רצה זה וקבל. ואף על פי שבטל המקח אין המתאנה חייב להחזיר עד שתהיה ההונייה יתר על פרוטה, היתה פרוטה בשוה אינו מחזיר שאין הונייה לפרוטות.

יא. שו"ע חושן משפט רכז:ז

עד מתי יכול לחזור ולתבוע אונאתו בשתות, ולבטל המקח ביותר משתות? עד כדי שיראה לתגר או לקרובו...

יב. שו"ע חושן משפט רכז:ד-ה

ד - היתה האונאה יתירה על השתות כל שהוא, כגון שמכר שוה ששים בחמשים פחות פרוטה, בטל המקח, והמתאנה יכול להחזיר החפץ ולא יקנה כלל, אבל המתאנה אינו יכול לחזור, אם רצה זה וקבל. ה - אין המתאנה חייב להחזיר עד שתהיה האונאה יתר על פרוטה. היתה פרוטה בשוה, אינו מחזיר.

יג. רא"ש מסכת בבא בתרא פרק הי"ד

ואם אין הלוקח רוצה לחזור בו, אלא תובע אונאתו מן המוכר:

- יש אומרים שצריך להחזיר לו אונאתו, דכיון שאם תבע קודם שהוקרו היה צריך להחזיר לו אונאה, גם עתה נמי כשהוקרו ברשותא דידיה אייקור.
 - וה"ר יונה ז"ל כתב שאין יכול לתבוע אונאתו,
 - דכיון שהיה יכול לחזור בו לא נתקיים המקח עד עתה, ואין המתאנה יכול לתבוע אונאתו אלא כשיש שם אונאה בשעה שהמקח מתקיים.
 - ועוד דקדק מלשון הטעם שנתן רב חסדא לדבריו, דאם איתא דסבר רב חסדא דכל זמן שהלוקח חפץ במקח איגלאי מילתא שנתקיים המקח מתחלה ולעצמו הוקר, א"כ למה ליה דדחיק ונסיב טעמא משום דא"ל אי לאו דאוניתן וכו'?
- דה"ל למימר כיון דהשתא איתרצאי במקח, ברשותי אייקר דאיגלאי מילתא למפרע שחל המקח מתחלה וחייב נמי ליתן דמי אונאתו!...

יד. רמב"ם הלכות מכירה פרק יב:טו

המוכר שוה חמש בשש ולא הספיק להראותו עד שהוקר ועמד בשמונה, הרי המוכר חייב להחזיר האחת של הונייה שהרי נקנה המקח וחייב להחזיר, וכשהוקר ברשות לוקח הוקר...

טו. טור חושן משפט הלכות אונאה ומקח טעות סימן רכז

והיכא שמכר לו שוה חמשה בששה ולא הספיק להראותו עד שעמד בשמונה, אף על פי שחזר לדין ביטול מקח אצל מוכר אפילו הכי אינו יכול לחזור בו, ולא עוד אלא שחייב ליתן ללוקח האחד שהרי נקנה המקח וברשות לוקח הוקר.

טז. שו"ע חושן משפט רכז:יב

המוכר שוה חמש בשש, ולא הספיק להראותו עד שהוקר ועמד בשמונה, הרי המוכר חייב להחזיר האחת של אונאה, שהרי נקנה המקח וחייב להחזיר, וכשהוקר, ברשות לוקח הוקר.

יז. מחנה אפרים הלכות מכירה - דיני אונאה סימן יב

ולע"ד אין נראה כן והרמב"ם והטור ז"ל לא פליגי עם ה"ר יונה ז"ל, דהרמב"ם והטור ז"ל איירו באונאת שתות דהמקח קיים מעיקרא ומשום הכי מצי לתבוע אונאתו השתא אף על גב דהוקר. וה"ר יונה ז"ל לא מיירי אלא בדינו של רב חסדא דהתם היה יכול הלוקח לבטל המקח...

יח. תוספות מסכת בבא מציעא דף נ עמוד ב "ואילו"

ואילו יתר על שתות שניהם חוזרי - וא"ת דבפרק הספינה (ב"ב דף פג: ושם פד. ד"ה אי לא) אמר רב חסדא מכר לו שוה ה' בו' והוקר ועמד על ח' לוקח יכול לחזור בו ולא מוכר דאמר ליה לוקח אי לאו דאוניתני לא מצית הדר בכ' כו' וה"נ אמאי מאנה יכול לחזור? נימא ליה נמי המתאנה אי לאו דאוניתני כו'!

- וי"ל דהכא כיון שהוא יותר משתות ה"ל רחוק מן המקח יותר מדאי וכאילו לא מכר כלל דה"ל כיון ונמצא חומץ חומץ ונמצא יין דשניהם חוזרין (שם דף פג:)
- וה"ר יצחק בר' מרדכי תירץ דהתם כשאין הלוקח תובע אונאתו לכך אין המוכר יכול לחזור בו אבל הכא מיירי כשמתאנה תובע אונאתו ולכך המתאנה יכול לבטל המקח.

יט. רי"ף מסכת בבא בתרא דף מא:-מב.

אמר רב חסדא מכר לו שוה חמש בשש והוקרו ועמדו על שמונה מי נתאנה? לוקח, לוקח יכול לחזור בו ולא מוכר. מאי טעמא? [דף פ"ד ע"א] דאמר ליה אי לאו דאוניתן לא מצית הדרת בך, השתא דאוניתן מצית הדרת בך?

כ. דרישה חושן משפט סימן רכז:ו-ז

והנה באמת פשטא דלישניה דרי"ף שסתם וכתב דנפקא מינה בהא דרב חסדא לענין ביטול מקח שאין המוכר יכול לחזור, דא"ל הלוקח אי לאו דאוניתן כו', משמע דלעולם מסתמא אין המוכר יכול לבטל המקח מדעתו אלא א"כ בא זה הלוקח וגילה דעתו שרוצה לחזור, והיינו כריב"ם, דלרבינו יונה כיון שהוא יתר על שתות מסתמא דעת הלוקח לחזור אא"כ אמר בפירוש שרוצה בקיום המקח, אבל מסתמא יכול המוכר לחזור.

והרא"ש שכתב "והשתא לא צריכא כו" הכי קאמר: קודם שידענו פירושו דר' יונה היינו מוכרחים לומר שהרי"ף מפרש כריב"ם, ובאמת אותו פירוש דחוק דהא קתני סתמא "שניהן חוזרין" וכמו שהקשה רבינו יונה, אבל השתא יש לנו תירוץ אחר בדבר ואפשר לדחוק ולומר דגם הרי"ף ס"ל כוותיה.

וכיון דפשטא דלישנא דהרי"ף לא משמע כהרבינו יונה, משום הכי כתב רבינו בשם הרי"ף כפירוש ריב"ם הנ"ל, וכ"כ הב"י שמשום הכי כתב רבינו כן בשם הרי"ף. גם משום דהרמב"ם כ"כ בהדיא ומסתבר לומר שהרמב"ם בשיטת רבו הרי"ף אמרו עיין שם בב"י:

כא. בבא מציעא נז ע"א

תנן התם "אם היה קודש בעל מום יצא לחולין וצריך לעשות לו דמים". אמר רבי יוחנן יצא לחולין דבר תורה וצריך לעשות לו דמים מדבריהם, וריש לקיש אמר אף צריך לעשות לו דמים מן התורה...

כב. תוספות מסכת בבא מציעא דף נז עמוד א "יצא"

למ"ד צריך לעשות לו דמים מדבריהם, יצא לחולין הכל אבל מדרבנן צריך לשלם להקדש אונאתו. ולמ"ד צריך לעשות לו דמים דבר תורה, דיש להקדש ביטול מקח, יצא לחולין כנגד המעות שנתן והשאר יתחלל בדמים שישלם. וקמ"ל דלא אמרינן כיון שיש להקדש ביטול מקח יבטל הפדיון ולא יצא לחולין כלל כמו בהדיוט דהמקח בטל. והיינו טעמו משום דבהדיוט המאנה חוזר משום שאינו רוצה להחזיר האונאה ואפילו אם המתאנה פוטרו מלהחזיר מ"מ שניהם חוזרים כיון שהמתאנה היה יכול לבא לידי הפסד אם לא ירגיש ויחזור בכדי שיראה, אבל הקדש המתאנה אינו יכול לבא לידי הפסד - כשידע המחלל שאינה הקדש לא יוכל ליהנות עד שיוסיף על דמיו כדי שיויו...

כג. רבינו יונה, בשיטה מקובצת מסכת בבא בתרא דף פג עמוד ב

והריב"ם ז"ל פירש דהא דאמרינן התם ביטול מקח שניהם חוזרים כו' ככתוב בתוספות. ולא אתחזור לן, ד"שניהם חוזרין" סתמא קאמר כו' ככתוב בפסקי הרא"ש ז"ל, ועוד דאדרבה כיון דתבע הרי גלה בדעתו כו' ככתוב בפסקי הנזכר. אלא שאפשר להשיב על זה דכיון דקא תבע אונאה גלי דעתיה שאם לא יחזיר לו אונאה דעתו לחזור בו ונמצא שהוא מקח טעות אצלו, הילכך גם המאנה יכול לחזור. עד כאן לשון הרב רבינו יונה ז"ל בעליות:

כד. מחנה אפרים הלכות מכירה - דיני אונאה סימן יב

משמע מדברי הטור ס' רל"ב שאין המונה יכול לחזור בו אלא דוקא כשהמתאנה תובע אונאתו שהרי כתב וז"ל וכן אם ירצה הלוקח לקחת פחת המום הרשות ביד המוכר לומר או קח אותו כמו שהוא או תקח מעותיך והחזר לי מקחי ע"כ. משמע דדוקא כשטוען הלוקח האונאה הוא דמצי לומר הכי אבל אם אינו טוען לא

כה. קרית מלך רב הלכות מכירה פרק יב הלכה ד

ולענ"ד לא קשה מידי דאח"כ אפילו אינו טוען הלוקח והתם אורחא דמלתא נקט דאין דרך המוכר לחזור בו כל זמן דלא טעין לוקח דלמה יחזור בו והא דנקט לה הכי בס' רכ"ז הוא לאפוקי סברת ריב"ם שהזכיר שם ועוד דלחידושה נקט הכי דאפילו דהלוקח נראה דרוצה בקיום המקח יכול לחזור בו דזה יותר חידוש לסברת רבינו יונה כאמור

כו. רמב"ם הלכות מכירה פרק יב:ד

היתה ההונייה יתירה על השתות בכל שהוא, כגון שמכר שוה ששים בחמשים פחות פרוטה בטל מקח, והמתאנה יכול להחזיר החפץ ולא יקנה כלל, אבל המאנה אותו אינו יכול לחזור אם רצה זה וקבל. ואף על פי שבטל המקח אין המאנה חייב להחזיר עד שתהיה ההונייה יתר על פרוטה, היתה פרוטה בשוה אינו מחזיר שאין הונייה לפרוטות.

כז. מגיד משנה הלכות מכירה פרק יב הלכה ד

ואפשר שדעת המחבר כדעת קצת הראשונים שאמרו שאין המאנה יכול לחזור בו אלא כשהמתאנה תובע האונאה וזהו בבטול מקח.

כה. חידושי ר' מאיר שמחה מסכת בבא בתרא דף פד עמוד א

ולפי ביאורי האמתי בדברי ר"י [ומצאתי קרוב לזה בספר אחד] נראה ברור דעת הרמב"ם ג"כ שכתב (פי"ב מכירה ה"ד) המתאנה יכול לחזור כ"ז שירצה והמאנה אינו חוזר אם רצה וקבל. מוכח בפירוש כדברי הר"י דלא הזכיר כלל מתביעת האונאה רק אם נגמר המקח, ודוקא רצה המתאנה במקח וקבל עליו בדמים שנתן ואינו תובע אונאתו אז אינו יכול לחזור המאנה, וכזה העיר הדו"פ. ומה שכתב [הדרישה] דא"כ מאי הנפ"מ ביניהם, תמוה למאד דנפ"מ רבא לדינא דהמאנה תלה בדעתו של המתאנה, והמתאנה אינו תלוי רק בדעתו ולא בדעת אחרים, ודוק.

כט. שו"ע חושן משפט רכז:ד

היתה האונאה יתירה על השתות כל שהוא, כגון שמכר שוה ששים בחמשים פחות פרוטה, בטל המקח והמתאנה יכול להחזיר החפץ ולא יקנה כלל, אבל המאנה אינו יכול לחזור, אם רצה זה וקבל.

תגרי לוד

ל. בבא מציעא נ.:-

איבעיא להו, פחות משתות לרבנן לאלתר היא מחילה, או בכדי שיראה לתגר או לקרובו?

- ואם תמצי לומר בכדי שיראה לתגר או לקרובו, מאי איכא בין שתות לפחות משתות?
 - איכא דאלו שתות ידו על העליונה, רצה חוזר רצה קונה ומחזיר אונאה, ואילו פחות משתות קנה ומחזיר אונאה. מאי? תא שמע, "חזרו לדברי חכמים" –
 - סברוה פחות משליש לרבי טרפון כפחות משתות לרבנן דמי.
 - אי אמרת בשלמא פחות משתות לרבנן בכדי שיראה לתגר או לקרובו, ולרבי טרפון כל היום, משום הכי חזרו.
 - אלא אי אמרת פחות משתות לרבנן לאלתר היא מחילה, ולרבי טרפון נמי לאלתר היא מחילה, אמאי חזרו? בדברי טרפון ניחא להו טפי, דמאי דרבנן קא משוי להו אונאה לרבי טרפון היא מחילה!
 - מי סברת פחות משליש לרבי טרפון כפחות משתות לרבנן דמי? לא - משתות ועד שלישי לרבי טרפון כשתות עצמה לרבנן דמי.
 - אי הכי במאי שמחו מעיקרא?
 - תפשוט דבטול מקח לרבנן לעולם חוזר, דכיון דאמר להו רבי טרפון היא אונאה שמחו, כי אמר להו כל היום חזרו, דאי סלקא דעתך דבטול מקח לרבנן בכדי שיראה לתגר או לקרובו, במאי שמחו?
 - שמחו בשתות עצמה דלרבי טרפון מחילה ולרבנן אונאה
- איבעיא להו, בטול מקח לרבנן לעולם חוזר או דלמא בכדי שיראה לתגר או לקרובו?
- ואם תמצא לומר בכדי שיראה לתגר או לקרובו, מה איכא בין שתות ליתר על שתות?
 - איכא דאילו שתות מי שנתאנה חוזר, ואילו יתר על שתות שניהם חוזרים. מאי? תא שמע "חזרו לדברי חכמים" –
 - אי אמרת בשלמא בטול מקח לרבנן בכדי שיראה לתגר או לקרובו ולרבי טרפון כל היום, משום הכי חזרו
 - אלא אי אמרת בטול מקח לרבנן לעולם חוזר, אמאי חזרו? בדברי טרפון ניחא להו טפי, דקא משוי להו אונאה כל היום ותו לא!
 - בטול מקח לא שכיח